

Pariška komuna i pojam države

Mihail Bakunjin

1871.

Ovo je djelo, kao ostali uostalom malobrojni spisi koje sam dosad objavio, nastalo iz samih događaja. Ono je prirodni nastavak mojih *Lettres à un Français* (Pisma jednom Francuzu), rujna 1870, u kojima sam imao laku i tužnu čast proreći i predvidjeti strašnu nesreću koja je sad zadesila Francusku i s njom cijeli civilizirani svijet, nesreću protiv koje je onda, kao i sada, ostajao jedan jedini lijek: *socijalna revolucija*.

Dokazati tu istinu, koja je sada neosporna, povijesnim razvojem društva i činjenicama koje se u Evropi odvijaju pred našim vlastitim očima, tako da ona bude prihvaćena od svih ljudi dobre volje, od svih iskrenih tragača za istinom, i onda otvoreno razložiti, bez zadržavanja i dvosmislenosti, filozofske principe i praktične ciljeve, koji su tako reći radna duša, temelj i cilj onoga što zovemo socijalnom revolucijom – to je predmet predstojećega rada.

Znam da zadatak koji sam preuzeo nije lagan, i mogli bi me optužiti da se precjenjujem, kad bih u taj rad unosio ma i najmanje osobne pretenzije. No o tome nema govora, u što mogu uvjeriti čitaoca. Ja nisam ni znanstvenik ni filozof, a ni pisac po pozivu. U svom sam životu vrlo malo napisao, i to činio uvijek samo u samoobrani i samo onda kad me neko strašno uvjerenje prisililo na to da pobijedim svoj instinktivni otpor protiv svakog javnog izlaganja vlastitoga ja.

Tko sam ja onda i što me sada goni da objavljujem ovaj rad? Ja sam strastveni tragač za *istinom* i ne manje ogorčeni neprijatelj štetnih fikcija, koje još danas nameće *Stranka reda*, ta oficijelna, privilegirana i zainteresirana zastupnica svih religioznih, metafizičkih, političkih, juridičkih, ekonomskih i socijalnih bestidnosti u sadašnjosti i u prošlosti, da bi svijet postao gluplji i da bi ga se porobilo. Ja sam strastveni poklonik *slobode*, koju smatram jedinim miljeom u kojemu se mogu razvijati i rasti inteligencija, dostojanstvo i sreća ljudi; – ne one sasvim formalne slobode koju nameće država, odmjerava i propisuje, država vječne laži, koja u stvari nikada što drugo ne zastupa nego prvenstvo pojedinaca, temeljeno na robovanju svih ostalih; – ne one individualističke, egoističke, sitničave i fiktivne slobode, koju uzdiže škola J. J. Rousseaua i sve ostale škole buržoaskog liberalizma i koja smatra takozvano pravo svih, koje zastupa država, granicom prava svakog pojedinog, što nužno reducira uvijek pravo pojedinca na ništicu. Ne, ja pod tim podrazumijevam jedinu slobodu dostojnu toga imena, onu koja se sastoji u punom razvoju svih materijalnih, duhovnih i moralnih snaga, koje su u svakome prisutne u stanju uspavanih sposobnosti, sloboda koja ne poznaje druga ograničenja osim onih zakona što ih propisuje naša vlastita priroda, tako da to i nisu, pravo uzev, nikakva ograničenja, jer nam ti zakoni nisu postavljeni od strane nekog vanjskog zakonodavca koji postoji pokraj ili iznad nas – oni su unutar nas i naša vlasnost, oni tvore temelj cijeloga našeg bića, materijalnog, kao i intelektualnog i moralnog; umjesto da u njima gledamo granicu, moramo ih smatrati istinskim uvjetima i stvarnim razlogom naše slobode.

Mislim na slobodu svakog pojedinog, koju treba držati daleko ispred slobode drugih kao pred graničnim kolcem, u kojoj naprotiv nalazi ojačanje i beskonačno protezanje – slobodu svakog pojedinog, neograničenu slobodom svih, slobodu u solidarnosti, slobodu u jednakosti – slobodu iznad brutalne sile i principa autoriteta, koji je uvijek bio samo idealan izraz te sile, pobjedničku slobodu – slobodu koja će nakon zbacivanja svih nebeskih i zemaljskih idola osnovati i organizirati nov svijet, svijet solidarnoga čovječanstva, na ruševinama svih crkava i svih država.

Osvjedočeni sam pristalica *ekonomske i socijalne jednakosti*, jer znam da će izvan te jednakosti sloboda, pravednost, ljudsko dostojanstvo, moralnost i blagostanje pojedinaca kao i blagostanje naroda uvijek biti same laži. No kao pristalica slobode pod svaku cijenu, te temeljne uvjetovanosti čovječanstva, mislim da se jednakost mora potvrditi spontanom organizacijom rada i zajedničkog vlasništva proizvođačkih asocijacija, koje se slobodno organiziraju u općinama i povezuju,

i potpuno jednako tako spontanom savezom općina, a ne vrhovnom i skrbničkom djelatnošću države.

Ova (posljednja) točka dijeli uglavnom revolucionarnog socijalista ili kolektivista od autoritarnog komunista, koji je pristalica apsolutne inicijative države. Njihov cilj je isti; obje stranke žele na isti način stvaranje novog socijalnog poretka, koji je utemeljen jedino na organizaciji zajedničkog rada, koja je neizbježno postavljena svakome i svima silom samih činjenica pod svima jednakim ekonomskim uvjetima i koja je osnovana na zajedničkom posjedu nad sredstvima rada.

Sad komunisti uobražavaju da taj cilj mogu postići razvojem i organizacijom političke moći radničkih klasa, a pogotovu gradskog proletarijata s pomoću građanskog radikalizma, dok revolucionarni socijalisti, neprijatelji svih dvoznačnih stapanja i udruživanja, nasuprot tome misle da taj cilj mogu dostići samo razvojem i organizacijom ne političke, nego socijalne pa tome shodno antipolitičke moći gradskih i ruralnih radničkih masa, uključivši sve ljude dobre volje iz viših klasa, koji se, kidajući sa svojom prošlošću, njima otvoreno priključuju i žele potpuno prihvatiti njihov program.

Iz ovoga se pojavljuju dvije različite metode. Komunisti misle da moraju organizirati radničke snage, da bi se one domogle političke moći država. Revolucionarni socijalisti se organiziraju s obzirom na razaranje ili, ako želimo pristojniju riječ, na likvidaciju država. Komunisti su pristalice principa i prakse autoriteta, revolucionarni socijalisti imaju povjerenja samo u slobodu. Obadvoje su na isti način pristalice znanosti, koja treba ubiti praznovjerje i nadomjestiti vjeru; prvi je žele nametnuti, drugi će se potruditi da je propagiraju, da bi se grupe osvjedočenih ljudi spontano i slobodno organizirale i povezivale, odozdo prema gore, vlastitim pokretom i u skladu s njihovim stvarnim interesima, a ne prema nekom unaprijed izrađenom planu, koji je *neobrazovanim masama* nametnut preko neke više inteligencije.

Revolucionarni socijalisti misle da u instinktivnim aspiracijama i stvarnim potrebama narodnih masa leži mnogo više praktičnog razuma i duha nego u dubokoj inteligenciji svih tih liječnika i skrbnika čovječanstva, koji pretendiraju da mnogim neuspješnim pokušajima da se usreći čovječanstvo dodaju još i svoja nastojanja. Revolucionarni socijalisti misle naprotiv da je čovječanstvo već dovoljno dugo, predugo pustilo da se njime upravlja, i da izvor njegove nesreće ne leži u toj ili onoj formi vladavine, nego u principu i činjenici vladanja samog, kakvo god ono bilo.

Na kraju postoji sad već povijesno protivrječje između komunizma koji je znanstveno razvila njemačka škola, koju su američki i engleski socijalisti djelimično preuzeli, i široko razvijenog i do njegovih zadnjih konsekvenci sprovedenog proudhonizma, koji je prihvatio proletarijat latinskih zemalja.

Revolucionarni socijalizam je upravo pokušao s prvom udarnom i praktičnom objavom u *Pariškoj komuni*. Ja sam pristalica Pariške komune, koja je sasječena, u krvi ugušena po krvnicima monarhističke i klerikalne reakcije, time samo postala življa i moćnija u predodžbama i srcu evropskog proletarijata; njezin sam pristalica, prije svega, jer je ona bila smiono, vrlo izrazito nijekanje države.

Ogromna je povijesna činjenica da se to nijekanje države pokazalo upravo u Francuskoj, koja je do sada bila zemlja političkog centralizma par excellence, i da je upravo Pariz, glava i povijesni tvorac te velike francuske civilizacije, preuzeo u tome inicijativu. Pariz skida svoju krunu i proklamira s entuzijazmom svoje vlastito smjenjivanje, da bi Francuskoj, Evropi, cijelom svijetu dao slobodu i život; ponovno potvrđuje snagu svoje povijesne inicijative pokazujući svim narodima, koji robuju (a gdje li su narodne mase koje ne bi robovale?) jedini put k oslobođenju i spasu; Pariz izvodi smrtni trik protiv političkih tradicija građanskog radikalizma i daje revolucionarnom

socijalizmu realnu osnovu! Pariz zaslužuje ponovno kletvu cijele reakcionarne gomile Francuske i Evrope! Pariz sam sebe pokapa pod svojim ruševinama, da bi trijumfirajućoj reakciji priredio svečani demanti, svojom nesrećom spašava čast i budućnost Francuske i dokazuje utješenoj čovječanstvu da su se život, inteligencija, moralna snaga, povukavši se iz viših klasa, energično i s mnogo izgleda za budućnost održali u proletarijatu! Pariz inaugurira novo vrijeme, vrijeme konačnog i potpunog oslobođenja narodnih masa i njihove sad potpuno stvarne solidarnosti preko granica država i tim granicama usprkos; Pariz ubija rodoljublje i osniva na njegovim ruševinama religiju čovječanstva, Pariz se proklamira na humanitarni i ateistički način i zamjenjuje božanske fikcije velikim stvarnostima socijalnog života i vjerom u znanost – laži i nepravde religioznog, političkog i juridičkog morala principima slobode, pravde, jednakosti i bratstva, tim vječnim temeljima sveg ljudskog morala! Pariz, herojski, racionalan i pun vjere osnažuje svoju energičnu vjeru u misiju čovječanstva svojim slavnim padom, svojom smrću, i ostavlja tu vjeru energičnije i življe u amanet dolazećim generacijama! Pariz, utonuo u krv svoje najplemenitije djece – to je cijelo čovječanstvo pribijeno na križ od internacionalne i povezane reakcije Evrope pod neposrednom inspiracijom svih kršćanskih crkava i velikog svećenika nepravde – pape; no slijedeća internacionalna i solidarna revolucija svih naroda bit će uskrsnuće iz Pariza.

To je istinski smisao, to su potpune i ogromne posljedice dvomjesečnog postojanja Pariške komuna, koja će uvijek biti vrijedna sjećanja.

Pariška komuna je trajala prekratko i bila u svom unutarnjem razvoju previše ometena smrtnom borbom, koju je trebala izdržati protiv reakcije u Versaillesu, a da bi svoj socijalistički program, ne kažem, bila mogla primijeniti, nego i samo teorijski razraditi. Mora se uostalom priznati da većina članova Komune nisu zapravo bili socijalisti, a kad su se kao takvi pokazivali, onda su bili neodoljivo povučeni snagom činjenica koja nije dopuštala nikakav otpor, načinom njihove sredine, nužnošću njihovog položaja a ne njihovim intimnim uvjerenjem. Socijalisti, na čelu kojih stoji naravno naš prijatelj Varlin, imali su u Komuni samo jednu malu manjinu, brojili su najviše 14 ili 15 članova. Ostali su bili jakobinci. No, da se razumijemo, ima jakobinaca i jakobinaca. Ima jakobinaca koji su advokati i doktrinari, kao gospodin Gambetta, *pozitivistički* republikanizam kojega je drzak, despotski i formalistički, odbacujući staru revolucionarnu vjeru i očuvavši od jakobinizma samo kult jedinstva i autoriteta, izručio francuski narod Prusima i kasnije domaćoj reakciji – a postoje i otvoreno revolucionarni jakobinci, junaci, posljednji iskreni zastupnici demokratske vjere iz 1793, koji su sposobni žrtvovati svoje mnogo ljubljeno jedinstvo i autoritet nužnostima revolucije prije nego saviti svoju savjest pred insolencijama revolucije. Ti velikodušni jakobinci, na čelo kojih se, naravno, postavio Delescluze, jedna velika duša i velik karakter, žele prije svega trijumf revolucije, a kako nema revolucije bez narodnih masa, i kako te mase danas imaju socijalistički instinkt u eminentnom stupnju, i ne mogu više dizati nikakvu drugačiju revoluciju nego ekonomsku i socijalnu, tako će pravovjerni jakobinci pustivši se voditi od logike revolucionarnog pokreta, postati napokon socijalisti protiv svoje volje.

To je upravo bio položaj u kojem su se našli jakobinci Pariške komune. Delescluze i mnogi drugi su zajedno s njime potpisivali programe i proklamacije čiji su opći duh i obećanja bili pozitivno socijalistički. No kako su oni usprkos svoj svojoj dobroj vjeri i dobroj volji samo bili socijalisti mnogo više izvana povučeni nego iznutra uvjereni, kako nisu imali ni vremena ni sposobnosti da iz svoje nutrine odstrane mnoštvo građanskih predrasuda, koje su bile u protivrječju s njihovim novim socijalizmom, razumljivo je da oni nisu mogli, paralizirani tom unutarnjom borbom, nikada napustiti krug generalizacija i donijeti kakvu odlučnu mjeru koja bi zauvijek raskinula njihovu solidarnost i sve njihove odnose s građanskim svijetom.

To je bila velika nesreća i za Komunu i za njih same; bili su time zakočeni pa su zakočili i Komunu, no to im se ne može prebacivati kao krivnja. Ljudi se ne preobražavaju iz jednog dana u drugi i ne mijenjaju prirodu i navike po volji. Oni su dokazali svoju iskrenost gineći za Komunu. Tko će se usuditi da od njih zahtijeva više od toga?

Njima tim više treba praštati što je sam pariški narod, pod utjecajem kojega su oni mislili i radili, djelovao socijalistički mnogo više slijedeći svoje instinkte nego ideju ili uvjerenje koje počiva na promišljanju. Sve njegove aspiracije su u najvećem stupnju i isključivo socijalističke, ali su njegove ideje, ili bolje rečeno njegove preuzete predodžbe, još daleko ispod te visine. Ima još mnogo jakobinskih predrasuda, mnogo diktatorskih i vladavinskih zamišljanja u proletarijatu velikih francuskih gradova, pa i u samom pariškom. Poštovanje autoriteta, sudbonosni proizvod religijskog odgoja, tog povijesnog izvora sve nesreće, izopačenosti i slugovanja naroda, nije još u njemu potpuno iskorijenjeno. To je u tolikoj mjeri tako da se čak ni najinteligentnija djeca naroda, najuvjereniji socijalisti, od toga još uvijek nisu mogli osloboditi. Istražite njegovu savjest pa ćete naći jakobinca, čovjeka režima, koji se sakrio u jako taman kut i postao zaista skroman, ali još uvijek nije mrtav.

Položaj malog broja uvjerenih socijalista koji su pripadali Komuni bio je uostalom izrazito težak. Oni nisu osjećali dovoljnu podršku od velike mase pariškog stanovništva, a organizacija internacionalne asocijacije, za to još nepotpuna, brojila je jedva nekoliko tisuća članova; oni su morali tako voditi svakodnevnu borbu protiv jakobinske većine – i još k tome pod kojim uvjetima! Morali su dati rad i kruh nekoliko stotina tisuća radnika, organizirati ih, naoružati ih i istodobno nadgledati reakcionarna potkopavanja u ogromnom Parizu, koji je bio opsjednut, u opasnosti od gladi i na milost i nemilost svim prljavim pothvatima reakcije, koja se mogla smjestiti i potvrđivati u Versaillesu *s dozvolom i milošću Prusa*. Morali su vladi i armiji u Versaillesu suprotstaviti revolucionarnu vladu i armiju, tj. da bi se borili protiv monarhističke i klerikalne reakcije morali su sami ispustiti iz vida osnovne uvjete revolucionarnog socijalizma, napustiti ih i organizirati se kao *jakobinska* reakcija.

Nije li prirodno u takvim prilikama da su jakobinci, koji su jači jer tvore većinu Komune i koji osim toga u neusporedivo većem stupnju posjeduju predaju i praksu organizacije vladanja, imali ogromnu prednost prema socijalistima? Čuditi se mora samo tome da iz toga nisu izvukli još veću korist, da ustanku u Parizu nisu dali isključivo jakobinski karakter nego su se naprotiv dali uvući u socijalnu revoluciju.

Znam da su mnogi u svojim teorijama konsekventni socijalisti prebacili našim pariškim prijateljima što se u svojoj revolucionarnoj praksi nisu iskazali dovoljno socijalistički dok ih svi graktavci buržoaske štampe naprotiv optužuju da su previše vjerno slijedili socijalistički program. No pustimo na trenutak jadne denuncijante te štampe po strani; strogim teoretičarima oslobođenja proletarijata uputio bih primjedbnu da čine krivo našoj pariškoj braći, jer između najispravnijih teorija i njihove praktične primjene stoji ogromno rastojanje, koje se ne može prijeći za nekoliko dana. Tko je npr. imao sreću upoznati Varlina, da spomenemo samo njega, kojega je smrt sigurna, taj zna koliko su strastvena, promišljena i duboka bila njegova socijalistička uvjerenja kao i njegovih prijatelja. To su bili ljudi, u užarenu revnost, predanost i dobru vjeru kojih nitko, tko bi stupio u njihovu blizinu, nije mogao sumnjati. No baš zato što su bili pravovjerni ljudi, bili su s obzirom na ogromno djelo, kojemu su posvetili svoje srce, svoju misao i svoj život, puni nepovjerenja prema sebi samima; sebe su cijenili tako malo! Bili su uostalom uvjereni da je u socijalnoj revoluciji, u ovom i svakom drugom pogledu upravo suprotno nego u političkoj revoluciji, djelovanje pojedinca gotovo ravno ničici, a spontano djelovanje masa mora biti sve.

Pojedinci nisu mogli činiti ništa drugo nego izraditi, razjasniti i proširiti ideje koje odgovaraju instinktima naroda, i onda stalno nastojati da se prirodna moć ljudi revolucionarno organizira – no ne ići preko toga; sve ostalo treba i može učiniti samo sâm narod. Inače se dospijeva do političke diktature, tj. do obnavljanja države, privilegija, nejednakosti i ostalih načina pritiska od strane države, i zaobilaznim putem, ali logično, do ponovnog uvođenja političke, socijalne i ekonomske potlačenosti narodnih masa.

Varlin i svi njegovi prijatelji su, kao svi iskreni socijalisti i općenito svi radnici u narodu rođeni i odgojeni, u najvećoj mjeri, uostalom potpuno opravdano, bili okrenuti protiv nastavljene inicijative istih osoba, protiv vladavine superiornih individualnosti, a kako su oni prije svega bili pravedni, tako su i tu svoju odbojnost, to nepovjerenje okrenuli i protiv samih sebe, kao i protiv svih ostalih.

Nasuprot ideji autoritarnih komunista, koju smatram potpuno krivom, da socijalnu revoluciju može dekretirati i organizirati diktatura ili konstitutivna skupština izrasla iz političke revolucije, naši su prijatelji – socijalisti iz Pariza – smatrali da ona može biti provedena spontanom i kontinuiranom akcijom masa, narodnih grupa i narodnih saveza i dovedena do svog punog razvoja.

Naši su pariški prijatelji imali po stotinu puta pravo. Jer, zaista, koja je to genijalna glava, ili u slučaju kakve kolektivne diktature, čak i kad bi je sačinjavalo više stotina najnadarenijih ljudi, koji su to mozgovi tako veliki i moćni koji bi mogli obuhvatiti bezgraničnu mnogostrukost i raznovrsnost stvarnih interesa, aspiracija, želja i potreba, kojih je suma zajednička volja jednog naroda, i koji bi mogli iznaći takvu socijalnu organizaciju koja bi bila u stanju zadovoljiti svakoga? Takva bi organizacija uvijek bila samo Prokrustova postelja u koju bi nesretno društvo bilo ugurano s pomoću više ili manje istaknute državne sile. To je dosad uvijek tako bilo, i upravo tom antičkom sustavu organizacije s pomoću sile mora socijalna revolucija učiniti kraj, predavši masama, grupama, komunama, asocijacijama, pa i pojedinim osobama njihovu punu slobodu i jednom za svagda razorivši povijesni uzrok svake prisile, moć i sâm postojanje države, koja mora u ovom slučaju sa sobom odvući sve nepravde juridičkog prava i sve laži različitih kultova, jer to pravo i ti kultovi su uvijek bili samo iznuđena idealna i stvarna pomazanja svih aspekata prisile koje je država zastupala, garantirala i privilegirala.

Jasno je da čovječanstvo može vratiti svoju slobodu i da stvarni interesi društva, svih grupa i lokalnih organizacija i pojedinačnih osoba, koje to društvo čine, mogu biti zadovoljeni tek onda kad više ne bude bilo država. Jasno je da svi takozvani opći interesi društva, koje država navodno zastupa, a koji su u stvarnosti samo prolazna i stalna negacija pozitivnih interesa distrikta, općina, saveza i većine državi podređenih pojedinačnih osoba, da su ti interesi apstrakcija, fikcija, laž i da je država istodobno jedna velika klaonica i ogromno groblje, gdje u sjeni i pod izlikom te apstrakcije plemenito i blaženo propadaju sve stvarne aspiracije, sve žive snage zemlje, da bi bile žrtvovane i pokopane. A kako neka apstrakcija nikada ne postoji po sebi i za sebe, kako ona nema nogu za kretanje ni ruku za djelovanje, a ni trbuh, da bi tu masu njoj za proždiranje prinesene žrtve probavila, jasno je da baš kao što bog, religiozna ili nebeska apstrakcija, ustvari zastupa vrlo pozitivne, vrlo realne interese jedne privilegirane klase, svećenstva – da isto tako njegova zemaljska dopuna, politička apstrakcija, država, zastupa ne manje pozitivne i realne interese današnje glavne, ako ne i isključive, izrabljivačke klase – buržoazije, koja uostalom nastoji sobom obuhvatiti sve druge klase. A kako se svećenstvo uvijek dijelilo, a danas više nego ikada, na jednu vrlo moćnu i vrlo bogatu manjinu i jednu vrlo podređenu i prilično zapuštenu većinu, tako i buržoazija: ona i njene različite socijalne i političke organizacije u industriji, poljoprivredi, banкарstvu i trgovini, također u svim upravnim, financijskim, pravnim, univerzitetkim, policijskim

i vojnim funkcijama države dijeli se svakim danom sve više na oligarhiju koja ima stvarnu vlast i na bezbrojnu masu više ili manje taštih i propalih kreatura, koje žive u stalnoj iluziji i bivaju sve više gurane natrag u proletarijat po nekoj neodoljivoj sili, po sili suvremenog ekonomskog razvoja; oni su ograničeni na to da svemoćnoj oligarhiji služe kao slijepo sredstvo.

Uklanjanje crkve i države mora biti prvi i neizbježan uvjet stvarnog oslobođenja društva; tek nakon toga se društvo može i mora organizirati na drugi način, no ne odozgo prema dolje i ne prema nekom idealnom zasnovanom planu nekolicine mudraca ili znanstvenika ili kroz dekrete, koje izbacuje neka diktatorska sila, ne čak ni s pomoću nacionalne skupštine izabrane na temelju općeg prava glasa. Takav bi sustav, kao što sam već rekao, neizbježno vodio uspostavljanju neke nove države pa prema tome stvaranju vladajuće aristokracije, tj. cijele klase ljudi koji nemaju ništa zajedničko s masom naroda, nego bi sasvim sigurno ponovno počeli izrabljivati narod i podređivati ga pod izgovorom općeg blagostanja ili da bi se spasila država.

Buduća socijalna organizacija može se podizati samo odozdo prema gore slobodnim udruživanjem i povezivanjem radnika, prvo u asocijacije, onda u općine, distrikte, narode i napokon u jedan veliki internacionalni i univerzalni federalni savez. Tek onda će se ostvariti istinski i životvorni poredak slobode i opće sreće, poredak koji ne niječe interese pojedinca i društva, nego ih štoviše potvrđuje i dovodi u sklad.

Kaže se da se takav sklad i univerzalna solidarnost interesa pojedinca i društva ne može zapravo nikada ostvariti, jer ti interesi, koji su u međusobnom protivrječu nisu u stanju sami sebi održavati ravnotežu ili se na koji drugi način bilo kako sporazumjeti. Na jedan takav prigovor odvracam da je za to, što dosad ti interesi nikada i nigdje nisu dosegli obostrani sklad, kriva država koja je žrtvovala interese većine u korist jedne privilegirane manjine. To je razlog zbog kojega ta slavna nespojivost i borba osobnih interesa i interesa društva nisu ništa drugo nego izrugivanje i politička laž, proizašla iz teološke laži, koja je izmislila nauku o iskonskom grijehu, da bi obeščastila čovjeka i razorila mu svijest o vlastitoj vrijednosti. Ta ista kriva ideja o interesima u sukobu potječe također i iz snova metafizike koja je, kao što je poznato, bliska rođakinja teologije. Zabacivši društveni karakter čovjekove prirode metafizika je gledala na društvo kao na mehaničko i čisto umjetno gomilanje ljudi, koji se odjednom udružuju u ime nekog formalnog ili tajnog ugovora, koji je sklopljen slobodno ili pod utjecajem neke više sile. Prije njihova povezivanja u društvo ljudi su se nalazili u uživanju pune slobode, ispunjeni nekom vrstom besmrtnosti duše. A kad metafizičari, naročito oni koji vjeruju u besmrtnost duše, tvrde da su svi ljudi izvan društva slobodna bića, dolazi se do neizbježnog zaključka da su se ljudi mogli ujediniti u društvo samo pod uvjetom da zaniječuju svoju slobodu, svoju prirodnu neovisnost i žrtvuju svoje interese, prvo one osobne a onda lokalne. Takvo samoodricanje i takva osobna žrtva nameću se tim više zapovjednički, što je društvo brojnije i što je zapletenija njegova organizacija. U takvom je slučaju država izraz svih individualnih žrtava. Budući da ona postoji u tom apstraktnom i istodobno nasilnom obliku, ona ometa naravno sve više osobnu slobodu u ime laži, koja se zove »javno dobro«, iako ona očigledno zastupa isključivo interese vladajuće klase. Država nam na taj način izgleda kao neizbježna negacija i poništenje svake slobode i svih interesa, osobnih kao i općih.

Ovdje se vidi da je u metafizičkim i teološkim sustavima sve međusobno povezano i samo po sebi objašnjivo. Zato mogu i moraju dapače logički branioci tih sustava mirne savjesti dalje izrabljivati narodne mase posredstvom crkve i države. Napunivši svoje džepove i robujući svim svojim prljavim strastima, mogu se istodobno tješiti mislju da se muče za slavu boga, za pobjedu civilizacije i za vječno blaženstvo proletarijata.

A mi ostali, koji ne vjerujemo ni u boga ni u besmrtnost duše, pa ni u vlastitu slobodu volje, tvrdimo da sloboda mora biti shvaćena u njenom najpotpunijem i najširem poimanju kao cilj povijesnog napretka čovječanstva. S pomoću čudesnog iako logičnog kontrasta uzimaju naši protivnici, idealisti teologije i metafizike, princip slobode kao temelj i bazu svojih teorija, da bi posve mirno dospjeli na kraju do neizbježnosti ljudskog robovanja. A mi, materijalisti po teoriji, nastojimo zasnovati u praksi razuman i plemenit idealizam i trajno ga očuvati. Naši neprijatelji, božanski i suptilni idealisti, tonu u krvožedni i ružni praktični materijalizam u ime logike, po kojoj je svaki razvoj negacija temeljnog principa. Naše je uvjerenje da je cjelokupan bogati duhovni, moralni i materijalni razvoj čovjeka kao i njegova prividna neovisnost, da su to sve produkti života u društvu. Izvan društva bi čovjek ne samo bio bez slobode nego ne bi bio ni postao čovjek, tj. biće koje posjeduje vlastitu svijest, osjeća, misli i govori. Samo međusobno djelovanje inteligencije i zajedničkog rada moglo je prisiliti čovjeka da napusti stanje divljaka i divlje zvijeri, koje je bilo njegova pra-priroda ili ishodišna točka njegova daljnjeg razvoja. Duboko smo prožeti tom istinom, da cijeli čovjekov život – interesi, stremljenja, potrebe, iluzije, također gluposti, nasilna djela, nepravednosti i sve prividno dobrovoljne akcije – pokazuje samo posljedice neizbježnih sila života u društvu. Ideja o međusobnoj nezavisnosti ne bi mogla biti priznata, a da se ne zaniječe uzajamni utjecaj međusobnih odnosa u iskazivanjima vanjske prirode.

U samoj prirodi se taj divni uzajamni odnos i povezivanje pojava također ne postiže bez borbe. Baš nasuprot tome, iskazuje se harmonija sila u prirodi tek kao istinski rezultat te stalne borbe, koja je najautohtoniji uvjet života i pokreta. U prirodi i u društvu red bez borbe znači smrt.

Ako je u svemiru red prirodan i moguć, uzrok tome je jedino taj što se tim svemirom ne upravlja po nekom prethodno izmišljenom sustavu koji je nametnula neka najviša volja. Teološka hipoteza božanskog zakonodavstva dovodi do očiglednog apsurdna i negacije ne samo svakog reda nego i same prirode. Prirodni zakoni su samo utoliko zbiljski, što leže u biću same prirode, tj. nisu ustanovljeni nekim autoritetom. Ti su zakoni jednostavna iskazivanja ili stalne forme razvoja stvari i grupa od vrlo raznovrsnih, prolaznih ali stvarnih činjenica. Njihova cjelokupnost stvara to što zovemo »prirodom«. Ljudska inteligencija i znanost je promatrala te činjenice, kontrolirala ih kroz pokuse, povezala ih onda u sustav i nazvala ih zakonima. No sama priroda ne poznaje nikakve zakone. Ona djeluje nesvjesno, kroz samu sebe pokazujući beskrajnu raznovrsnost pojava, koje izgledaju ljudske i ponavljaju se. Zbog toga, zahvaljujući toj neizbježnosti događanja, može postojati red u svemiru i zaista i postoji.

Takav red postoji i u ljudskom društvu, koje se naizgled razvija na tako reći antiprirodan način, ali se u stvarnosti pokorava prirodnom i neizbježnom tijeku stvari. Samo razmišljanje čovjeka o drugim životinjama i njegova sposobnost, da misli, unijeli su u njegov razvoj poseban element, koji je, usput rečeno, sasvim prirodan u ovom smislu, da čovjek, kao i sve što postoji, predstavlja materijalni proizvod povezivanja i djelovanja sila. Taj posebni element je mišljenje ili ona sposobnost za uopćavanje i apstrakciju, zahvaljujući kojoj čovjek može sebe s pomoću misli projicirati iz sebe sama i sebe sama istraživati i promatrati kao neki strani vanjski objekt. Podigavši se tako u ideji iznad samoga sebe i svoje okoline, dolazi do predodžbe potpune apstrakcije, apsolutnog ništa. Ta zadnja granica najviše apstrakcije misli, to apsolutno ništa, to je bog.

Takav je smisao i povijesna podloga svake teološke znanosti. Bez uvida u biće i materijalne uzroke svojih vlastitih misli a također i bez polaganja računa sebi samima o njima samima svojstvenim uvjetima ili prirodnim zakonima, nisu ti prvi ljudi živeći u društvu sigurno mogli naslućivati da su njihovi apsolutni pojmovi samo rezultat njihove sposobnosti da stvaraju apstraktne ideje. Zato su na te ideje, preuzete iz prirode, gledali kao na stvarne predmete, nasuprot kojima

sama priroda više nije imala nikakvu ulogu. Onda su počeli nuditi svoje fikcije, svoje nemoguće pojmove apsoluta i njima upućivati sve časti. No bilo je potrebno na bilo koji način odjenuti u oblik i učiniti primjetnom apstraktnu ideju onoga ništa ili boga. U to ime učinili su da se pojam božanstva nadme i podarili ga još s dobrim i lošim osobinama i moćima, koje su samo u prirodi i u društvu mogli naći.

To je bilo porijeklo i povijesni razvoj svih religija, od fetišizma do kršćanstva.

Ne namjeravamo zalaziti u povijest religioznih, teoloških i metafizičkih apsurdnosti, a još manje govoriti o sukcesivnom pojavljivanju svih božanskih utjelovljenja i vizija, stvorenih kroz stoljeća barbarstva. Svatko zna da je praznovjerje uvijek dovodilo do strašnog zla i izazivalo rijeke prolivene krvi i suza. Kažemo samo da su sve te užasne zablude jadnog čovječanstva bile neizbježne povijesne činjenice pri normalnom rastu i razvoju socijalnih organizama. Takve zablude izazivale su u društvu sudbonosnu ideju, koja je vladala uobraziljom ljudi, da svemirom upravlja neka nadnaravna sila i, da tako kažemo, neka nadnaravna volja. Stoljeća su prolazila i društva su se toliko navikla na tu ideju da su na kraju u sebi uništila svako nastojanje prema nekom daljem napretku i svaku sposobnost da do njega stignu.

Častoljublje nekih osoba u početku, nekih socijalnih klasa nakon toga, podiglo je robovanje i osvajanje na nivo životnog principa i ukorijenilo više nego bilo koja druga ideja ovu strašnu ideju božanstva. Otada nadalje nije bilo moguće društvo koje nije počivalo na temeljima tih dvaju uređenja: crkve i države. Ta dva socijalna bića branili su svi zastupnici doktrina.

Jedva su se izrodila ta dva uređenja, kad su se odmah stvorile dvije kaste: kasta svećenstva i kasta plemstva, koje su se odmah pobrinule utuviti potlačenom narodu duboku neophodnost, korisnost i svetost crkve i države.

Sve to je imalo svrhu da brutalno ropstvo pretvori u legalno ropstvo, koje je predvidjelo najviše biće i svojom voljom ga blagoslovilo.

No jesu li svećenici i plemići iskreno vjerovali u ta uređenja, koja su održavali svim snagama u svom vlastitom interesu? Jesu li oni bili samo lažljivci i prevaranti? Ne, vjerujem da su oni istodobno bili i vjernici i prevaranti.

Oni su vjerovali i sa svoje strane, jer su prirodno i neizbježno dijelili zablude mase, a tek kasnije, u vrijeme propasti antičkoga svijeta, postali su skeptici i besramni lažljivci. Drugi jedan razlog dopušta da se na utemeljivače države gleda kao na iskrene ljude. Čovjek uvijek lako vjeruje onome što želi i što se ne suprotstavlja njegovim interesima. Svejedno koliko on inteligentan i obrazovan bio, njegova ljubav prema samom sebi i želja da živi sa svojim susjedima i uživa njihovo poštovanje uvijek će djelovati tako da vjeruje ono što mu je ugodno i korisno. Uvjeren sam, npr., da su Thiers i vlada u Versaillesu pod svaku cijenu sebe nastojali uvjeriti da oni spašavaju Francusku, ubijajući u Parizu nekoliko tisuća ljudi, žena i djece.

No ako su svećenici, auguri, aristokrati i buržoazija prošlih i modernih vremena i mogli posjedovati iskrenu vjeru, ipak su ostali komedijanti. Zapravo se ne bi moglo prihvatiti da su baš vjerovali u svaku apsurdnost, koju su stvarali vjera i politika. Ja čak i ne govorim o onom vremenu kad se, prema Ciceronovoj primjedbi »dva augura nisu mogla pogledati u oči a da se ne smiju«. Čak i u doba neznanja i općeg praznovjerja, teško je prihvatiti da su pronalazači dnevnih čuda mogli biti uvjereni u zbiljnost takvih čuda. Isto se može reći i o politici, koja se može sažeti u slijedećem pravilu: »Narod treba držati u jarmu na takav način i opljačkati ga da on ne jadikuje glasno o svom usudu, da ne zaboravi da sluša i da nema vremena da misli na otpor i pobunu.«

Kako se onda može misliti da ljudi koji su od politike načinili obrt i znaju svoj cilj – naime nepravdu, silu, laž, prevaru, masovno pojedinačno umorstvo – da takvi ljudi mogu iskreno vjero-

vati u umjetnost politike i mudrost države, stvoritelja društvenog blaženstva? Oni nisu usprkos svojoj strahoti mogli doseći taj stupanj gluposti. Crkva i država su u sva vremena bile velika škola opačine. Povijest svjedoči o njihovim prijestupima, svugdje i uvijek su svećenici i državnici bili svjesni, sustavno nepomirljivi i krvožedni neprijatelji i krvnici naroda.

Kako se mogu ipak dvije tako prividno nespojive stvari pomiriti: prevareni i varalice, lažljivci i vjernici? Po logici to izgleda teško, prema činjenicama, tj. u praktičnom životu, obje ove osobine se nalaze vrlo često ujedinjene.

Ogromna većina ljudi živi u oporbi sa samim sobom i u stalnom nesporazumu; oni to najčešće i ne primjećuju, dok ih neki izvanredan događaj ne otkine iz njihove uobičajene opuštenosti i prisili ih da promatraju sami sebe i svoju okolinu.

U politici kao i u religiji ljudi su samo mašine u rukama izrabljivača. No lopovi i pokradeni, tlačitelji i potlačeni žive jedni pokraj drugih, vođeni šakom ljudi, koje treba smatrati pravim izrabljivačima. To su ljudi, bez ikakvih političkih i religioznih predrasuda, koji svjesno zloupotrebljavaju i podjarmljuju. U sedamnaestom i osamnaestom stoljeću do izbijanja velike revolucije, a također i u našim danima, imali su oni komandu u Evropi i djelovali gotovo po svojoj volji. Može se misliti da njihovo vladanje neće još dugo potrajati. Dok glavni vođe varaju narod u punoj svijesti i guraju u propast, njihovi sluge ili crkvene i državne kreature nastoje predano održati svetost i integritet tih omraženih ustanova. Kad je crkva, kao što svećenici i većina državnika govore, nužna za spas duše, onda je i država s njene strane također nužna za održanje mira, reda i pravde, a doktrinari svih škola glasno izvikuju: »Bez crkve i bez vlade nema civilizacije i nema napretka.«

Ne trebamo objašnjavati problem vječitog spasa, jer ne vjerujemo u besmrtnost duše. Uvjereni smo da je najštetnija stvar za čovječanstvo, za istinu i za napredak crkva. A može li biti drugačije? Ne preuzima li crkva brigu da pokvari mladu generaciju, posebno žene? Nije li ona ta koja nastoji svojim dogmama, svojim lažima, svojom glupošću i sramotnošću ubiti logičko mišljenje i znanost? Ne ogrješuje li se ona o dostojanstvo čovjeka, nastojeći u čovjeku obrnuti pojmove o pravu i pravednosti? Ne čini li ona od živoga truplo, ne nosi li slobodi propast, ne propovijeda li vječno robovanje masa u korist tirana i izrabljivača? Ne traži li ta nepomirljiva crkva carstvo mra-ka, neznanja, bijede i zločina, da bude ovjekovječeno? Ako napredak našega stoljeća nije kakav licemjerman san, mora on crkvi učiniti kraj.

Anarhistička biblioteka
Anti-Copyright

Mihail Bakunjin
Pariška komuna i pojam države
1871.

Država i sloboda, Zagreb, 1979, str. 313–327
Prevela Karmen Bašić

anarhisticka-biblioteka.net